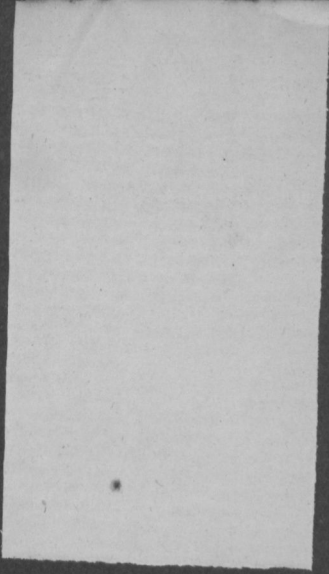

Acc. 1899

Dc 2364
(2)

IV. G. 49. (2) B.

den Bibliothek der ^{Acc. 1899.}
deutschen morgenl. Gelehrts.
von H.
D. J. M. K. W. N. d.

II.

(Overdruk uit de Godgeleerde Bijdragen voor 1857).

IV. 5. 49. (2.) 0.

(Overdruk uit de Godgeleerde Bijdragen voor 1857).

SYRISCHE BIJDRAGEN TOT DE PATRISTIEK.

II. (1)

BARDESANES DE FATO.

Hetgeen de meeste lezers over BARDESANES gehoord hebben, zal zich bepalen tot de hem aangewezen plaats onder de syrische gnostici der tweede eeuw; verder misschien de verklaring van zijnen naam (בר דיצין, zoon van DAIZON, de rivier van Edessa); en, voor hen die UHLEMANN'S *Elementarlehre der syrischen Sprache* gebruikt hebben, het verhaal, dat hij de kerken met haeretische lofzangen had verontreinigd, die eerst EPHRAÏM, de »Leeraar der Syriërs», door orthodoxe wist te verdringen. Wij kunnen deze elementaire gegevens omtrent zijne plaats in de geschiedenis, zijne biographie en zijne literarische werkzaamheid al dadelijk een weinig uitbreiden.

De reeks van dogmen-historische feiten, die men de syrische gnostiek gelieft te noemen, wijst volstrekt niet op ééne school of secte, maar is een bont zamenraapsel van leer-vormen, die gedeeltelijk niet eens tot het gebied der syrische kerk behooren. Terwijl CERDO bij de ouden eenvoudig een Syrier genoemd wordt, — wat een politisch-geographischen, geen kerkelijken of nationalen zin heeft, — treedt SATURNILUS (of SATURNINUS) te Antiochië op; MARCION, de

(1) Zie »I. Clemens Romanus de Virginitate» in n°. 12 van den vorigen jaargang.

leerling van CERDO, komt uit *Sinope*; en deze drie zijn dus hetgeen hunne namen reeds aanduiden, niet uit het aramesche volk, maar uit de grieksch-romeinsche wereld afkomstig, die hare volkplantingen, sedert de tijden der Seleuciden, aan de randen en in de steden van het Aramesche gebied had gevestigd. En wat uit die wereld zich opdeed, kan toch evenmin tot de syrisch-sprekende, nationale kerk gerekend worden als de alexandrijnsche theologie tot de koptische. Eindelijk is men gewoon, de zoogenoemde Mendaïten of Çabiërs als christelijke gnostici te beschouwen (1), terwijl zij toch, met de Drusen in den Libanon en de Jezîdis in Kurdistan, tot de overblijfsels der *gemengde* godsdiensten behooren, die in het oude semitische heidendom wortelen, en van zoroastri-sche, christelijke en mohammedaansche elementen genoeg hebben opgenomen om onder de moeilijkst te onderzoeken verschijnselen van het godsbewustzijn te behooren. Van BASILIDES en VALENTINUS, hoewel soms onder de Syriërs gerekend, zwijgen wij, omdat zij het laatst uit Alexandrië kwamen en in allen gevalle eveneens tot de grieksch-romeinsche beschaving terug te brengen zijn. Zoo zou dan ten hoogste BARDESANES overblijven.

Het ware middelpunt der nationale aramesche kerk is *Edessa*. Voor haren oorsprong heeft de overlevering eene verklaring die bewijst, dat men *Antiochië* niet voor hare moedergemeente hield; en nog in de tijden van JUSTINIANUS laat zich JAKOB *de Lompendrager*, de redder van het Monophysitisme, niet tot patriarch van *Antiochië* maar tot bisschop van *Edessa* wijden, waarna hij PAULUS als een soort van vicaris tot patriarch maakt. Te *Edessa* regeerde een armenisch vorstenhuis, en het was een nakomeling van den in de legende beroemden Abgar, met wien BARDESANES (*Βαρδηςάνης*) van jongs af bevriend was, en op wiens regering hij niet weinig invloed zou gehad hebben. De grond, waarop hier het

(1) Blijkens de onderzoekingen van CHWOLSON, hoogleeraar te *Petersburg* (nedergelegd in zijn werk over de eigenlijke Çabiërs of Heidenen te Harrân, *Petersb.* 1856), zijn de Elkesaïten dezelfden als deze Mendaïten, en is het Manichaeïsme nit den schoot dier godsdienstige gemeenschap voortgekomen.

zaad des Christendoms gevallen was, was een zeer eigenaardige, doordien het mesopotamische natuurgodendom aan den eenen kant door helleensche godsdienst en wijsbegeerte, aan den anderen door zoroastrische denkbeelden in gisting was gebragt; daarbij kwam nu de leer van het Oude en Nieuwe Testament, en was het vreemd, dat oogenblikkelijk secten bij secten verreezen? Natuurlijk waren daaronder vele gnostische, d. i. zoodanige, die het Christendom in den geest der alomtrent spreide dualistische en emanatie-theoriën opvatten en tot een stelsel van theosophische bespiegeling verwerkten. Nu heeft men de gewoonte van uit ons westersch Christendom op deze gnostici neêr te zien, en aan de »wijzen en verstandigen» te herinneren, voor wie volgens eene welbekende uitspraak de christelijke waarheid verborgen blijft; maar men bedenke, dat de hervormende magt des Evangelies zich altijd tot die zijden van het leven wenden moet, waar de dwaling en zonde het sterkst is; en dat het leven, voor die met iederen wind van leering rondgedreven mannen, bijna geheel op het winnen van aannemelijke denkbeelden over God en zijne zelfopenbaring zamengedrongen was, waarbij de dwaling zich uitsluitend als speculative misgreep voordeed, alleen op speculativen weg te overwinnen. De vraag des tijds lag op dat gebied; en vóór het Evangelie daarop een meer bevredigend antwoord dan de voorhandene gegeven had, bezat het geene kans om gehoor te verkrijgen voor zijne andere onderwijzingen en voor den voorslag, om aan zijne hand ook een ander gebied te betreden. Ziedaar dan de taak die ook den wetenschappelijk gevormden BARDESANES wachtte, en hij kweet er zich van door apologiën, polemieken tegen de ketteren en kerkelijke lofzangen, waarin hij ontvouwde wat volgens zijne opregte overtuiging het Christendom was: wat wil men meer?

Wanneer men zijne indische berigten en zijne geschiedenis van *Armenië* in zijne moedertaal (waardoor hij voor dat land werd wat de Franschman RAPIN DE THOYRAS tot op HUME voor *Engeland* was) uitzondert, dan is het eenigste van zijne geschriften, waaromtrent wij meer te zeggen weten, eene zamen-

spraak over de leer van het Noodlot. Tot zeer onlangs dachten wij daarvan, behalve eenige losse berigten, een tweetal vrij lange fragmenten bij EUSEB. *Praep. Ev.* VI. 9 te bezitten, waarvan het laatste ook in de *Recognitiones Clementinae* voorkomt, en eenige uittreksels, zonder naam van auteur door CAESARIUS, den broeder van GREGORIUS NAZIANZ., in zijn eigen tweeden dialoog overgenomen. Eerst in het laatst van 1855 is het geheele stuk, waaruit die fragmenten afkomstig zijn, in het syrisch uitgegeven, als het eerste geschrift in eene verzameling onder den volgende titel:

Spicilegium Syriacum: containing remains of Bardesan, Meliton, Ambrose and Mara Bar Serapion. Now first edited, with an english translation and notes, by the Rev. WILLIAM CURETON [&c.]. London M DCCC LV. (v.) xv. 102. } pagg. in 8vo.

Over deze verzameling bestaat een verslag van EWALD in de *Gött. Gel. Anz.* 1856. St. 65—67. S. 649—666, en een meer philologisch van BERNSTEIN te Breslau in de *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellsch.* Bd. X. (1856) 3. S. 544—549.

Wanneer men nog deze drie onderzoekers hoort, zoowel als den (overigens voorzigtig te raadplegen) A. HAHN, *Bardes. gnosticus Syrorum primus hymnologus*, Lips. 1819, dan is al wat wij van BARDESANES geschrijf over het fatum weten, benevens het fragment en dit syrische geschrift, bijeen te nemen, zoodat al de bestaande getuigenissen op de texten in ons bezit betrekking, en wij het daar bedoelde opstel van BARDESANES in handen hebben. De steller dezer bladzijden daarentegen hoopt zijne lezers te kunnen overtuigen, dat, volgens de bestaande gegevens, het fragment bij EUSEBIUS en het syrische geschrift wel uit de school, maar niet van de hand van BARDESANES afkomstig zijn, en dat deze zelf een ander, thans verloren geschrift over hetzelfde onderwerp vervaardigd heeft, waarvan wij alleen het vroeger bestaan historisch kunnen aanwijzen (1).

(1) Een dergelijk oordeel moet prof. JACOBI in de *Deutsche Zeitschr. für chr. W. und chr. L.* als vermoeden voorgedragen hebben; van waar ik dit weet,

Van EPIPHANIUS, *Haer.* 56. vernemen wij, dat BARDESANES zoowel in de grieksche als in de syrische taal bedreven was. De getuigenissen echter van EUSEBIUS, (*H. E.* IV. 30,) en THEODORETUS, *Haer. fab. comp.* I. 22, omtrent zijne werkzaamheid als schrijver bevatten de uitdrukkelijke opgave, dat hij zich van de laatstgenoemde bediende, waarna anderen zijne werken in het grieksch vertaalden. THEODORETUS heeft *λόγους αὐτοῦ κατὰ εἰμαρμένης γραφέντας*, »opgeteekende redevoeringen, opstellen, gesprekken of redeneringen van hem tegen »het Noodlot,» gezien, en EPIPHANIUS voegt er zelfs bij, dat BARDESANES *πολλὰ πρὸς Ἀβειδάν τὸν Ἀστρονόμον κατὰ εἰμαρμένης λέγων διελογίσατο* (*corr.* *διελογίσατο*), »in zijn gesprek »met ABEIDAS den astronoom uitvoerig tegen het Noodlot »redeneerd heeft.» Zij hebben dus beiden, even als EUSEBIUS, het stuk dat wij bezitten in het grieksch gekend, en wij merken al dadelijk op, dat zij geen bepaalden titel van het werk, noch BARDESANES als redactor van het opgeteekende opgeven, maar dat EUSEBIUS, waar hij het fragment citeert, zich zoo uitdrukt: »in BARDESANES gesprekken met zijne leerlingen wordt vermeld, dat hij omstreeks het volgende gezegd »heeft;» enz. (*Βαρδησάνης ὄνομα τῷ ἀνδρὶ, ὅς ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἐταίρους διαλόγοις τάδε πῆ μνημονεύεται φάναι. κ. τ. λ.*). Nemen wij nu de uitgave van CURETON ter hand, dan zien wij in de eerste plaats, dat op den titel (כתבא דנמוסא דאתרותא) »boek van de wetten der landen») geen auteur vermeld wordt; dat de inleiding van »ons» spreekt, die verschil van meening hebben, waarna BARDESANES, in de derde persoon genoemd, er bij komt; en de zaak beslist zich, wanneer wij pag. 7 lezen: »ik spreek tot hem;» enz., en dan: »hij sprak »tot mij: niet in zooverre zij bevestigd zijn, o Philippus! »worden de elementen geoordeeld» enz. — pag. 11: »hij sprak »tot ons: ook ik, o PHILIPPUS en BAR-JAMÔ! weet dit» enz. — pag. 11: »ik spreek tot hem: gij hebt ons, onze vader BAR- »DESANES, hiervan overtuigd,» en later »hij zeide tot mij:

herinner ik mij niet, maar tijdschrift noch betoog zijn mij onder de oogen gekomen.

» weet eerst, mijn zoon PHILIPPUS” enz. De laatstgenoemde plaats staat ook in het fragment bij EUSEBIUS: *ταῦτα, ὧν Βαρδησάνη, ἄκρωσ ἡμᾶς πέπεικε, φημι αὐτῷ, κ. τ. λ.* en dan: *οὐκ ἀληθῆς ἢ ἀπόκρισις αὐτῆ, ὧν Φίλιππε.*

Wie deze plaats en zonder vooringenomenheid leest, zal daaruit besluiten, dat het door CURETON uitgegeven stuk een verslag is van een gesprek tusschen BARDESANES en zijne leerlingen, opgeteekend door een hunner, met name PHILIPPUS; en dat dit verslag één der *διάλογοι πρὸς τοὺς ἐταίρους* van BARDESANES is, waaruit EUSEBIUS zijn fragment aanhaalt. Bij die aanhaling noemt hij ze niet eens *διαλ. Βαρδησάνου πρ. τ. ἐτ.*; maar al deed hij het, dan zouden wij toch het werk kunnen vergelijken met de *Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους*, die ook niet door dezen zelf, maar door zijn leerling XENOPHON zijn opgeschreven. Dat deze *ἀπομν.* aan de Edesseeische wijsgeeren bekend waren, en misschien ook het boek in quaestie *ἀπ. Βαρδ.* heette, kan ons niet verwonderen, zoo wij ons herinneren, dat zij ook PLATO ijverig studeerden, waarvan reeds de vorm van dit gesprek getuigt.

Maar wat meer is, — wij kunnen tevens verklaren, hoe men er toe gekomen is, om BARDESANES voor den steller te houden. Hij heeft namelijk een gesprek in PLATO's trant over hetzelfde onderwerp geschreven, waarvan EUSEBIUS *H. E. IV. 30* den titel aldus opgeeft: *ὁ πρὸς Ἀρτωνῖνον ἰκανώτατος αὐτοῦ περὶ εἰμαρμένης διάλογος*, eene plaats, door HIERONYMUS *Catal. script. eccl.* zoo overgenomen: » clarissimus et fortissimus » liber quem MARCO ANTONINO de fato tradidit.” Vragen wij, welken ANTONINUS EUSEBIUS bedoeld heeft, dan moeten wij denken, niet aan MARCUS ANT. PHILOSOPHUS, zoo als HIERONYMUS wil, maar aan diens broeder LUCIUS ANT. VERUS, die vier jaren lang te *Antiochië* woonde, den parthischen oorlog door zijne legaten voeren liet, en enkel eene reis naar den Euphraat gedaan heeft. THEODORETUS *l. l.* zegt van BARDESANES, dat hij *ἐν τοῖς Οὐήρου Μάρκου Καίσαρος ἡγίασε χρόνοις*. *Μάρκου* is eene in den text geslopen quasi-verbetering van een lezer, die THEODORETUS' vergissing wilde her-

stellen, omdat VERUS de eigenlijke regent niet was. Dat VERUS het eerst genoemd wordt, ware anders verklaarbaar uit JULIUS CAPITOLINUS in *Vita VERI Imperatoris init.*: »Scio plerosque »ita vitam MARCI ac VERI literis atque historiae dedicasse, »ut priorem VERUM intimatum legentibus darent, non impe- »randi secuti ordinem sed vivendi.» Zeker is het, dat BARDESANES zijn boek aan den landvoogd kan overgereikt hebben, daar wij uit PORPHYRIUS *de Abstinencia* weten, dat hij uit den mond der Indische gezanten bij den Caesar ANTONINUS (VERUS) bijzonderheden over hun vaderland heeft opgeteekend. En deze gezanten namen hun weg stellig niet over *Edessa*, maar BARDESANES moet ze of te *Antiochië*, of tijdens den togt van VERUS naar den *Euphraat* gesproken hebben, in allen gevalle aan het hof. Het boek dat hij den Romein gaf, kan geen syrisch, maar moet noodzakelijk een grieksch geschrift geweest zijn, en de eenige reden die wij voor die opdracht kunnen vinden is, dat het eene apologetische strekking voor het Christendom had, even als de vele uitdrukkelijk zoogenoemde Apologiën, die MARCUS ANTONINUS zelf ontving. Daarbij behoeven wij volstrekt niet aan te nemen, dat in dat boek, even als in het door PHILIPPUS beschreven gesprek, de leer van het Noodlot werd aangevallen; integendeel, terwijl THEODORETUS en EPIPHANIUS mededeelen, dat in het laatstgenoemde *κατὰ εἰμαρένην*; gesproken wordt, heet bij EUSEBIUS het boek aan ANTONINUS eenvoudig een gesprek *περὶ εἰμαρένης*. Men werpe ons niet tegen, dat de leer van het Noodlot alleen door een Heiden kon verdedigd worden, en dat wij dus in het dilemma vervallen van of BARDESANES, uit het christelijk *Edessa* afkomstig, voor een geboren Heiden te houden, of de overgave van zijn boek aan ANTONINUS geheel onverklaarbaar te stellen. Uit eene plaats in CURETONS uitgave van den anderen dialoog kunnen wij aantoonen, dat BARDESANES, hoewel van den beginne af onloochenbaar Christen (1), het Noodlot verdedigd heeft, en wat meer is, wij

(1) Zijn niet-christelijke naam bewijst niets, waar beroemde Christenen: APOLLONICUS, DIONYSIUS, SERAPION, HORMISDAS heeten.

kunnen die verdediging in een Christen tevens regtvaardigen.

Wij slaan daartoe weder pag. 7 op, en lezen de straks ten deele opgegeven woorden in hun geheel: »Hij zeide tot ons: »Ook ik, o PHILIPPUS en BAR-JAMÔ! weet dat er menschen »zijn, die Chaldaeërs genoemd worden en'' (ook) »anderen, »die deze kennis der kunst begeeren; ja ook ik heb ze in »der tijd begeerd; want door mij is op eene andere plaats ge- »zegd, dat des menschen ziel behoefte heeft (1) om kennis te »dragen van hetgeen velen niet weten, en dat de menschen »plannen maken om te handelen; maar dat al wat zij verkeerd »doen of schoons verrigten en alle zaken die hun overkomen, aan »rijkdom en armoede, en aan ziekten en aan genezingen en aan »ligchaamsgebreken, door de leiding der sterren, die de ze- »venvoudigen (שבעי, niet שבען zeven) genoemd worden, hun »gebeuren, en dat zij door haar geleid worden.'' Dit was dus de vroeger door BARDESANES verkondigde leer; — wáár verkondigd?

Zeker niet in dezelfde verzameling van dialogen, die toch moeten voorgesteld worden als één corpus doctrinae bevat- tende. Dus in een ander geschrift, en het waarschijnlijkst in het aan ANTONINUS opgedragene, dat περί, niet κατά είμαρ- μένης gehandeld heeft. En dat hij in eene apologie voor het Evangelie het Noodlot heeft verdedigd, laat zich uit dezelfde plaats regtvaardigen. Immers wat bekent hij elders geleerd te hebben? Eenvoudig dit: »de mensch heeft aandrift tot ver- »meerdering zijner kennis, en ook het vermogen om plannen »te maken, d. i. hij bezit eigen denk- en wilsvermogen; daar- »entegen de gang der uiterlijke gebeurtenissen wordt buiten »zijn toedoen door de zeven planeten bestuurd.'' Die zeven sterren, met de ἄγγελοι κοσμοκράτορες van SATURNINUS te vergelijken, zijn de tegenbeelden der zeven uit God geëma- neerde Aeonen (2), en bezielen en besturen de planeten; in

(1) שבעי is niet: *the soul is capable* (vatbaar), zoo als CURETON vertaalt; maar de radix לק beteekent: *exinanivit, evacuavit*, waaruit eer het begrip van behoefte dan dat van *vatbaarheid* voortvloeit.

(2) Het Pleroma van BARDESANES bestaat uit: de Moeder (of Gade), den Zoon, den Geest der Heiliging, het Water, het Drooge (de Aarde), het Vuur en de Lucht. Met den Vader der hemelen vergeleek BARDESANES de Zon,

Bibliothek der
Deutschen
Morgenländischen
Gesellschaft

allen gevalle vertegenwoordigen zij hetgeen wij het ééns voor altijd vaststaande goddelijke raadsbesluit zouden noemen. Zoo wij echter buiten het Christendom sluiten wilden, al wie het rijk der vrijheid en zedelijkheid binnen de gedachte en den wil des menschen alleen erkennen, terwijl zij den loop der voorvallen daarbuiten, geheel uitsluitend van Gods bestuur afhankelijk stellen, dan zouden wij, onder vele anderen, een niet on aanzienlijk gedeelte onzer nederlandsche theologen uit de christelijke kerk moeten drijven.

Nu wordt eerst duidelijk, wat BARDESANES met zijne opdracht aan ANTONINUS wilde. De heidensche leer van het fatum wist niet van een rijk der gedachte, zag niet als werkelijk bestaande aan, wat niet tot daad en handeling werd, had dus geene plaats voor het begrip van zonde, van verantwoordelijkheid, boete en verlossing; en dat fatalisme was de leerstellige achtergrond van al dat zinnelijke, zelfzuchtige, levenloze leven, waarin het heidendom dier dagen zich verteerde. De Edesseensche wijsgeer wilde daarom be- toogen, dat de ijzeren noodzakelijkheid, het fatum dat de uiterlijke wereld ook volgens hem regeerde, de persoonlijkheid en verantwoordelijkheid niet ophief, maar dat haar daar- naast een eigen gebied in het rijk der gedachte overbleef. Kort uitgedrukt: hij wilde eene betere, christelijke leer over het Noodlot en zijne praktische gevolgen den Caesar aanbeve- len, en daarom heette zijn geschrift een gesprek *over het Noodlot*; niet, zoo als wij misschien zouden verwachten, over de vrijheid, of iets dergelijks. Nu hij daarentegen in het gesprek met ABEIDAS, PHILIPPUS en BAR-JAMÔ eene andere leer gaat voordragen, stelt hij de oude uit een ander oogpunt voor dan toen hij ze vroeger ontwikkelde; uitgaande van het gedeelte waartegen hij zich thans verklaart, drukt hij bepaald op de noodlots-leer die hij vroeger slechts vastgehouden heeft, en voegt de vrijheids-leer, die hij er toen opzettelijk bij- voegde, met een mentaal »hoewel», er vóór.

de Maan met de Moeder (EHR. SYR. *Hymn.* 55), d. i. zij waren hunne stoffe- lijke, reële antitypen.

Leiden dus de historische gegevens bij nauwkeurige overweging tot het boven aangekondigde resultaat, — wij kunnen nog een stap verder gaan, en waarschuwen tegen iedere poging om het werk van PHILIPPUS als authentieke bron voor de kennis der gevoelens van zijnen leermeester te bezigen. Wij weten, hoe PLATO met die van SOKRATES gehandeld heeft, en hoe hij dezen laat voordragen, hetgeen de lezer van XENOPHON moeilijk als enkelen nagalm der Sokratische wijsbegeerte kan beschouwen. En zulk eene uitspraak, in BARDESANES' mond gelegd, dat hij van oordeel veranderd is omtrent een der hoofdpunten zijner leer, is juist de kunstgreep, waarmede een zelf veranderde leerling zijne eigene nieuwheden onder de aegis van 'smeesters gezag zou doen ingang vinden. Stellig heeft de school de oorspronkelijke leer niet zuiver bewaard, waarvoor reeds de wenken van EPIPHANIUS en EUSEBIUS pleiten, volgens welke auteurs de meester-zelf van de kerkelijke leer tot de gnostische, of omgekeerd van deze tot gene zou zijn overgegaan.

Wij moeten EWALD toegeven, dat de grieksche tekst in EUSEB. *Praep. Ev.* meer op een origineel, en de syrische meer op eene vertaling gelijkt, en het zou juist niet vreemd zijn, zoo PHILIPPUS gedaan had, wat volgens de bestaande getuigenissen zijns meesters gewoonte niet was. Echter moeten wij op de omstandigheid opmerkzaam maken, dat syrische stukken in phraseologie en stijl veelal eene grieksche kleur dragen, doordien de taal, om helleensche denkbeelden te kunnen uitdrukken, zich naar de helleensche taal geplooid heeft, terwijl in deze een wijsgeerig betoog, vrij vertaald, een veel natuurlijker aanzien verkrijgt (1). — Ongelijk heeft dezelfde geleerde, waar hij tegen alle gegevens in verkondigt, dat wij hier in staat gesteld worden »eine genauere »Einsicht in die ganze geistige Anschauung und Bestrebung

(1) CURETON haalt eene plaats aan, die de grieksche vertaler verkeerd zou verstaan hebben, maar EWALD voert hem terecht te gemoet, dat de vergelijking der beide teksten toch op eene vrije omwerking wijst. Is de grieksche de oorspronkelijke, dan worden wij er toe geleid, aan PHILIPPUS, bisschop van Gortyn op Kreta te denken, die volgens EUSEB. *H. E.* IV. 25 tegen MARCION geschreven heeft, even als BARDESANES zelf.

»eines Mannes zu gewinnen, den man vor Allen als den »eigentlich syrischen Gnostiker bezeichnen kann." Het is hier geene bijdrage tot de kennis van BARDESANES, maar tot die der geschiedenis van het Bardesanisme; en wat het praedicaat als gnosticus aangaat, nemen wij liever de uitdrukkingen van wijlen BAUMGARTEN-CRUSIUS (*Comp. der DG. I. § 8. Anm. 1*) over: »BARD..... entfernte sich von der Gnosis »entschieden schon durch die Idee der Schöpfung, zu welcher »er sich bekennt. Indem er aber die uralte Vorstellung, »dass das Böse in der Materie wurzele, und zugleich die, »dass das materielle Leben von den Gestirnen komme, und »dem Gestirnfatum unterworfen sei, während dem Geiste unbedingte Freiheit zustünde, bestimmt dachte und stark aussprach, immerhin durch gnostische Einflüsse dabei angeregt, »war es natürlich, ihn den Dualisten, den Gnostikern, völlig beizuzählen. Doch ist in der Kirche das Urtheil über seinen Gnosticismus schwankend geblieben." Ook de gissing van EWALD, dat het boek van BARDESANES over het Noodlot uit meer dan één gedeelte bestond, waarvan wij er in het stuk bij CURETON en de kerkvaders één zouden hebben, vervalst na het gezegde van zelf; het is een gedeelte, doch niet van BARDESANES *περὶ εἰμαρμένης*, maar van PHILIPPUS' *διαλόγοι Βαρδησάνου πρὸς τοὺς ἐταίρους* (of *ἀπομνημονεύματα Β.?*)

Wij besluiten deze bijdrage tot de kennis van BARDESANES en zijne school met eene beknopte inhoudsopgave van het door CURETON uitgegeven stuk:

»Het Boek van de Wetten der Landen.

»Op zekeren dag (1) gingen wij een onzer broeders (of »medeleerlingen) bezoeken, bij wien BARDESANES ons met de »vraag bezig vond, waarom God in zijne almacht den mensch niet »dadelijk zoo geschapen had, dat hij niet in staat was, met zijne »zonde in den weg van Gods bedoelingen te treden. Na 'Ανιδό »(ABEIDAS), die de vraag had voorgesteld, aangemoedigd te hebben, om ze aan zijne beslissing te onderwerpen, begon hij aldus:

(1) כן קדם יבחה "dagen geleden", d. i. zoo als wij zeggen: "tijden geleden", niet, zoo als CURETON wil: νόός *weininge dagen*.

» Vele menschen hebben geen geloof om met vertrouwen op
 » God en goddelijke dingen een blik te slaan, en wankelen
 » zodoende gedurig in gedachten en daden. God wilde den
 » mensch niet ten speelbal der omstandigheden zien, maar boven
 » de stoffelijke natuur en het gesternte verheven, en met de
 » engelen op ééne lijn. Hij heeft zelfs al het stoffelijke in zekere
 » mate in zijne magt gegeven, doordien hij hem schiep naar zijn
 » beeld. Vrijheid moest hij hebben om tusschen goed en kwaad
 » te kunnen beslissen, en zoo met de engelen gelijk te staan,
 » die ook hun eigen wil, hun eigen regtvaardiging en ver-
 » oordeeling, kortom hun eigen persoonlijkheid bezitten. Ech-
 » ter zijn ook de stoffelijke dingen niet volstrekt onvrij,
 » en komen daarom ook bij het jongste gericht hun vonnis ont-
 » vangen; zij worden alleen door elkander beperkt en bepaald,
 » zonder hunne eigenaardigheid en individualiteit te verliezen.
 » Hetgeen den mensch is voorgeschreven, heeft hij in zijne
 » magt om te volbrengen, en hij vermeedert er zijne eigene
 » vreugde mede. Het goede is des menschen eigen werk, en
 » valt hem gemakkelijk; het kwade daarentegen is des Satans
 » verrigting en vervult den mensch op den duur, schoon hij
 » kortstondig genot moge smaken, met diepe kwelling. Des
 » menschen *natuur* is alleen de onveranderlijke aard, aanleg
 » en behoefte van zijn ligchaam, — hetgeen ook de dieren be-
 » zitten, — en heeft met de zedelijkheid niets te doen; het goed
 » of kwaad is echter niet zonder onderscheid aan het geheele
 » menschdom eigen; het behoort dus geen van beiden tot de
 » menschelijke natuur. Over den oorsprong van goed en kwaad
 » bestaan drieërlei denkbeelden: de Chaldaeërs, en wie zich met
 » sterrenwigchelarij ophouden, schrijven den mensch denkkraft
 » en wil toe, maar hetgeen hij verrigt en ondervindt, aan den
 » invloed van het zevental planeten; anderen leggen alles in
 » 's menschen handen, en wijten alleen zijne ligchaamsgebreken
 » en andere tegenheden aan het toeval; nog anderen onderwerpen
 » alle handelingen aan zijnen vrijen wil, maar beschouwen
 » hetgeen tegen zijnen wil hem overkomt als goddelijke straffen.
 » Alle drie gevoelens bevatten een gedeelte der waarheid.

» God alleen vermag alles; de schepselen meer of minder
 » naarmate van hunnen rang. Wij vermogen niet al wat wij
 » willen; en zoo worden dan onze lotgevallen door het noodlot
 » mede, en niet door ons alleen bestuurd. Onze menschelijke
 » *natuur* dus, die het ligchaam regeert, heeft algemeene gel-
 » digheid en is niet te ontgaan; het *lot* gaat deels zijn eigen
 » gang, deels met onzen wil mede, en onze *wil* is geheel in onze
 » magt. Het lot is de gang dien de planeten en elementen
 » krachtens hunne door God bepaalde vrijheid nemen, hetzij
 » tegen of volgens de onveranderlijke *natuur*. Heeft de *na-*
 » *tuur* hare vormdrift, hare typische werkzaamheid; het *lot* be-
 » paalt, of hare voortbrengselen normaal of abnormaal tot
 » stand komen. Evenzoo kan de door God verleende vrije wil
 » met of tegen het lot werken, er den invloed van schorsen
 » of bevorderen. Dit blijkt uit de groote verscheidenheid van
 » bestaande gewoonten en wetten, (waarvan vele voorbeelden
 » worden aangehaald, en) » waaruit men ziet, dat de menschen
 » niet handelen naar de sterren waaronder zij geboren zijn,
 » maar naar het door vrije keus bepaalde landsgebruik, schoon
 » zij door hun ligchaam aan lot en natuur min of meer onder-
 » worpen zijn. Men zou kunnen aanhalen, dat volgens de
 » Chaldaeërs de zeven planeten over de landstreken regeren;
 » en daaraan het verschillend landsgebruik toeschrijven. Maar
 » onder ééne planeet vigeren velerlei wetten, en ééne wet even
 » dikwijls onder meer dan ééne planeet (nieuwe aanhalingen);
 » ook zijn de wetten op geene plaats voortdurend dezelfde. B. v.
 » de Joden en Christenen, die overal verspreid zijn, houden
 » zich niet aan het landsgebruik. Zoo is dan onze en der overige
 » schepselen vrije wil niet almachtig, maar ook niet uitteroeijen;
 » en al deze wederkeerige beperkingen houden in de wereld alles
 » in stand naar Gods liefderijke bedoeling, tot eens in eene
 » nieuwe wereld geen strijd van eer- en zelfzucht meer zijn zal.'

Leyden, Jan. 1857.

J. P. N. LAND.

